

Posteritatea cântecelor câmpenești din 1768

În urmă cu aproape două secole și jumătate, apăsarea la Cluj prima culegere de poezii de dragoste tipărită în limba română, având un titlu extins, în care se concentra întreaga materie a cărții: *Cânteci câmpenești cu glasuri rumunești, făcute de-un holtei câmpean pîntru voia fetilor, nevestilor și celora cui se potrivesc și cu alții se izbesc*. Titlul cărțulei din 1768 (chiar și în transcriere) pare rebarbativ la o primă lectură, ca și întregul ei cuprins, de altfel. Scrisă cu alfabet latin și cu ortografie maghiară, tipăritura cuprinde paisprezece poezii românești și patru ungurești, care „potu-se în multe forme cânta”, cum se arată într-o notiță introductivă.

Specia hibridă a cântecului de lume pe care o ilustrează versurile, formă situată la interferența literaturii culte, citadine cu folclorul, a proliferat în Occident în secolele al XV-lea și al XVI-lea, fiind cunoscută în Germania sub denumirea de *Gesellschaftslied*. De aici ea a pătruns și în alte părți ale Mitteleuropei, ajungând în Ungaria, cu numele de *világi ének*, adoptată ulterior în Transilvania și în Banat, cu prelungiri și în Țara Românească¹²⁹, dar și în sens invers, prin întrepătrunderea și translația motivelor între cele două culturi. Literatura versificată românească scrisă cu caractere latine avea deja antecedente în această zonă, unde fusese inaugurată prin *Cartea de cântece (Fragmentul Todorescu)*, imprimată tot la Cluj, între 1571–1575. Aceasta va fi reluată și amplificată în secolul următor, prin copierea, în aceeași grafie, de Mihail Halici senior, în jurul anului 1640, la Caransebeș, de Gergely Sándor de Agyagfalva, la Hațeg, în

---

¹²⁹ A se vedea Ovidiu Papadima, *Literatura populară română. Din istoria și poetica ei*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 619–641.

1642, și de un anonim în 1660, culegeri rămase în manuscris. Cântece izolate vor fi transcrise, inclusiv cu litere chirilice, de preoți bihoreni, între care Jurju din Luncasprie și Urs din Cotiglet, sau de către un preot din Făgăraș, între 1650 și 1660. Vor mai fi compuși în același spațiu, tot cu grafie latină, *Psalmii* de lugojanul Ștefan Fogarasi (1660), se vor realiza copii după traducerea *Psaltirii* maghiare a lui Albert Szenczi Molnár, mai întâi de un anonim, urmat de Ioan Viski (1697) și de Ștefan Istvánházi (1703). La acestea se adaugă *Cântecul rumânesc de dragoste scris*, copiat în *Codicele Petrovay* (1672), *Oda* lui Mihail Halici junior (1674) sau *Epigramele* lui Valentin Franck von Franckenstein (1679). Tabloul este, prin urmare, mult mai cuprinzător. Poezia veche românească cunoaște astfel o evoluție semnificativă, de la imnurile de inspirație protestantă, grupajele convenționale de stihuri politice la stemă sau încercările de versificare a unor fragmente de proză religioasă la cânturile profane care vor prolifera exploziv în veacul al XVIII-lea.

Revenind la cârticica insolită apărută la Cluj, se constată că, sub raport filologic, între cele trei exemplare descoperite până acum, păstrate în Biblioteca Națională Széchényi din Budapesta, în Biblioteca fostului Gimnaziu Evanghelic din Sighișoara și în BAR Cluj (CRV 574), există mici diferențe de grafie, de tehoredactare și de ornamentație. Acest fapt a condus la supoziția că s-ar fi imprimat nu o singură ediție princeps, ci încă două ediții în același an sau în intervalul 1768–1800¹³⁰. Înclinăm să credem că ne aflăm nu în fața unor ediții propriu-zise, definite prin elemente distinctive de critică textuală, ci doar a unor tiraje diferite, trase în 1768 sau multiplicat în anii imediat următori. În ceea ce privește o altă culegere, tipărită, cu litere chirilice, probabil la Buda în 1800, acefală, intitulată, după prima poezie, *Cântecul celui ce boalește de dragoste*, aceasta nu este de fapt o nouă ediție a celei din 1768, ci o variantă de sine stătătoare, care

---

¹³⁰ B. Kelemen, *Precizări și completări la Bibliografia românească veche*, în CL, III, 1958, p. 75–87.

are doar ca punct de plecare textul primar. Noua versiune conține numai șapte dintre *Cântecele câmpenești*, cu modificări esențiale, iar piesele maghiare sunt eliminate.

Antologia publicată în 1768 cuprinde o suită de cântece de lume în limba română, ale căror titluri le redăm în transcriere interpretativă: *Cântecu celuie care zace de dragoste*, *Horia fetii bătrâni*, *Horia nevestii tineri*, *fetiia spominindu*, *Făptura unuie*, *le zua bună de la drăguță*, *pornind de-acasă*, *Celuie cine îi cu drăguța într-un sat*, *Cântec după ibovnica scăpată*, *Horia nevestii*, *trăind rău cu bărbatu*, *Celuie cine se-nsoară pintru avuție*, *nu pintru că-i dragă*, *Celuie carea să plânje pintu s-o-nsurat*, *Cărora le plac fetile și runâncile*, *Mutând cuarteliu*, *Cine scapă vecin bun*, *Vaietatu fomeii*, *aducând aminte de fetie*. Notate literalizat, „numai după voroave”, din auzite, cu o ortografie modelată după maghiară, poeziile au o puternică amprentă dialectală, atât sub raport fonetic și morfologic, cât și lexical, specifică graiurilor de tip nordic: *bartă* „cunună (purtată de fete)”, *bănat* „supărare, tristețe”, *cepsată* „cu ceapsă” (o bonetă purtată de femeile măritate peste coc), *credințat* „logodnă”, *haznă* „folos”, *ibi*, scris *ibghi* „a iubi”, *mieriu* „de culoare albastră”, *șoha* „niciodată”, *tragână* „leagăn”, *vernîc* „vrednic”, *zbici* „bici”¹³¹. Sub aspect prozodic, ele formează un ciclu unitar, fiind alcătuite, cu o singură excepție, din tetrastihuri monorimice, cu versuri trohaice de șapte și opt silabe. Supranumite „cântece câmpenești”, care se spun „cu glasuri rumânești”, adică pe melodii autohtone cunoscute, poeziile sunt diverse ca tematică, circumscrisă însă genului, în care predomină erosul și idilicul. Dincolo de o anumită doză de artificialitate și discursivism, aceste „hore” degajă un vitalism și o senzualitate aparte, impregnate în același timp de note elegiace sau satirice. Reproducem un fragment din *Cântecu celuie care zace de dragoste*, cu mici adnotări:

¹³¹ Pentru alte forme și sensuri neatestete, vezi Béla Kelemen, *Note lexicale. Pe marginea lexicului unei cărți de cântece românești din secolul al XVIII-lea*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 545–548.

„Dragostele zburătoare, / Toată lume umblătoare, / Mult tineri ești stricătoare / Și tot de răul voitoare. / M-ai alungat ca o fiară [tip. *csáre* = *șiară*] / Cătu-i iarna și zi de vară, / Pin cetate și p-afară / Din deminează până-n sară. / Soarele cât încălzește, / Cât și norul învelește, / Câtă tine nu silește / Până-i viu [tip. *zsiu* = *jiu*] se tot ferește. / Cât am umblat mă ferindu / Tăt de mine ț-o stat gându, / Pe largă lume căutându / Păn-am stat în laț fugindu. (...) De hodină n-am niciun loc, / Zac ferbinte ca plin de foc, / Ca lumina mă gat și mă coc, / N-am vârtute ca secul soc. / Mi-o fost asta-nvățătură / Însemnat cu creștătură, / Batăr place-m la făptură / Să nu trec de la o măsură. / Am stat la loc iară bine, / Nicio frică n-am de tine, / Nici ni-i fi soții cu mine / Că dragoste nu-m mai vine”.

Paternitatea cântecelor a rămas incertă, ascunsă sub anonimatul unui „holtei cămpean”, acesta putând fi devoalat, potrivit unor autori, fie în persoana unui militar ungar staționat în Banat, după părerea lui A. Veress¹³² sau în zona de Câmpie a Transilvaniei¹³³, fie a unui italian, căpitan în regimentul de grăniceri valahi¹³⁴, ipoteze puțin credibile. Datorită unor fenomene lingvistice regionale care apar constant în text, printre care și palatalizarea consoanelor (*kimptyane* – *câmpeană*), versurile ar putea fi atribuite mai degrabă unui vorbitor nativ al graiurilor din zona de nord-vest a Transilvaniei, notate, eventual, de un ascultător alogen. Având toate indiciile unei compilații, culegerea nu pare a fi o operă originală, pusă pe seama unui autor unic, cu toate că se menționează la început: „Eu le-am făcut, eu le-am și pus în scrisoare”. Motivele erau recurente și în alte colecții de poezii din epocă, cel despre fata bătrână sau al însurătorii

¹³² *Bibliografia româno-ungară*, vol. II, București, Editura Cartea Românească, 1931, p. 122.

¹³³ Onisifor Ghibu, *Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte*, în AAR, Mem. secț. lit., seria III, tom. VII, 1934–1936, mem. 1, p. 4–5.

¹³⁴ Alexandru Alexianu, *Istoria poeziei române de la 1570 la 1830*, vol. II, ediție îngrijită de Mircea Coloșenco și Laurențiu Avram, Galați, București, Editura Porto-Franco & Muzeul Literaturii Române, 1993, p. 127.

pentru avere, de exemplu, circulând în variante apropiate care presupun un filon comun.

Apetența publicului pentru acest gen naiv de cântece „diavolești”, cum erau stigmatizate uneori, pe nedrept, era în creștere. În prefața celui dintâi *Catavasier*, apărut la Târgoviște, în 1713, sunt încredințate acele produse „primejdioase” care ar putea să aibă o audiență crescândă în defavoarea poeziei religioase de extracție bizantină: „De vreme ce firea omenească cătră cântări și cătră viersuri are a sa priință, precum să veade și la copiii cei mici și plângători și cu cântecile sânt adormiți; ci și muierile ceale țesătoare și călătorii și corăbiiarii osteneala care le vine din lucruri cu cântecele o mângâie; de vreme ce sufletul toate ceale cu supărare și cu osteneală poate să le sufere lesne, când ar auzi cântări și cântece, pentru aceasta și eu am vrut să tipăresc această cârticică a catavasiilor, pentru ca cei ce vor vrea să cânte să nu cânte cântece curvești și drăcești, ci să cânte catavasi și irmoasele aceastea ce cuprinde această cârticică”. Cu toate reticențele cu care era privită, noua specie „cvasi-folclorică”, cum o definea Ovidiu Papadima, va cunoaște o difuzare prodigioasă, integrându-se în spiritul epocii. Unele dintre cântecele de lume transilvănene, precum cele din culegerea tipărită la Buda în 1800 sau dintr-o colecție manuscrisă din 1811–1821, aflată cândva în posesia lui Aron Densușianu, se regăsesc aproape intacte în *Spitalul amorului* al lui Anton Pann din 1852. Mai mult, în manuscrisele lui Eminescu, în colecția sa de poezie populară (BAR, ms. rom. 2289), printre culegerile sale de „irmoase”, se află și versuri răzlețe care prezintă similitudini frapante cu mai vechile cântece „câmpenești” din Transilvania.

O primă editare a scrierii clujene din 1768, ce fusese semnalată de Horia Teculescu¹³⁵, îi aparține lui Octavian Ghibu, care o reproduce în anexele studiului său din 1936¹³⁶.

¹³⁵ *Oameni și locuri din Târnava Mare*, în „Anuarul Liceului «Principele Nicolae» din Sighișoara”, pe anii 1929/1930–1932/1933, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1933, p. 366–368.

¹³⁶ AAR, Mem. secț. lit., seria III, tom. VII, 1934–1936, mem. 1, p. 18–27.

Un mic spațiu le va rezerva acestor „elegii țărănești” Eugen Negrici în antologia sa *Poezia medievală în limba română* (2004). La rândul său, Gheorghe Perian le va include aproape integral în *Antologia poeziei naive românești din secolul al XVIII-lea* (2006), după ce autorul le comentase anterior într-o sinteză¹³⁷.

Convins că a descoperit „prima carte de poezie românească”, istoricul literar Mircea Popa a purces, în urmă cu câțiva ani, la o relansare a textului din 1768, pe care îl plasează, fapt nemaiîntâlnit în practica editării critice, în șirul numeric al aparițiilor/tirajelor anterioare, ca o nouă ediție¹³⁸. Volumul comportă însă câteva amendamente. Încă de la început, pe o singură pagină din prefață (p. 7), îngrijitorul ediției comite mai multe erori. Ne surprinde, de pildă, datarea greșită a unor texte vechi amintite în acest context, precum *Psaltirea Scheiană*, fixată, fără ezitare, exact în același an cu *Psaltirea bilingvă coresiană* din 1577, text rotacizant datat, în urma examenului filigranologic, în intervalul 1573–1578. Ne contrariază, de asemenea, „întinerea” *Psaltirii în versuri* a lui Teodor Corbea, un manuscris din cca 1700–1710, pe care M. Popa îl așază nonșalant între 1671–1673. Nu pot trece neobservate și alte inexactități ale prefațatorului, printre care cele privind stabilirea perioadei scrierii psalmilor versificați ai lui Ioan Viski la începutul secolului al XVI-lea, alcătuiți, în realitate, la sfârșitul secolului al XVII-lea, apoi menționarea unui *Molitvenic* de la Blaj, din 1659, când, de fapt, tipografia începea să funcționeze numai din 1750, sau a unui inexistent *Catavasier* de la Bălgrad, din 1699, confundat cu *Chiriadromionul* apărut în acel an. Greșeala impardonabilă este însă considerarea *Fragmentului Todorescu* (și nu Teodorescu, cum îl numește M.P.) ca fiind

---

¹³⁷ Vezi Gheorghe Perian, *A doua tradiție. Poezia naivă românească de la origini până la Anton Pann*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003, p. 153–162, 175–177.

¹³⁸ *Cântece câmpenești cu glasuri rumânești, Cluj, 1768*, ediția a IV-a, îngrijită și prefațată de Mircea Popa, Cluj-Napoca, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2008.

un manuscris, și nu o tipăritură, cum arătam la început, apărută la Cluj, în cca 1571–1575, în atelierul lui Heltai Gáspár. Cartea fragmentară s-a aflat, la un moment dat, în posesia bibliofilului român din Budapesta, Iuliu Todorescu, de unde a ajuns în Biblioteca Széchényi. Descoperite între scoarțele unei cărți latinești, cele opt pagini ale tipăriturii conțin un număr de zece cântece, între care prelucrări de psalmi, laude bisericești și imnuri funebre. Ne aflăm, așadar, nu în fața unui manuscris, ci a celui mai vechi text literar românesc tipărit cu alfabet latin. Și, dacă ar fi să preluăm sintagma preopinentului exeget, care vorbește, în acest context, despre cea dintâi carte de versuri în limba română, aceea din 1768, evenimentul invocat ar trebui să fie devansat cu două secole față de data propusă.

Am insistat asupra *Fragmentului Todorescu* nu numai datorită confuziei făcute de M.P., aceea de a-l socoti un manuscris, ci și pentru faptul că editarea textului respectiv, în 1982, de către regretatul filolog Ion Gheție ar trebui să devină un model de restituire a unui asemenea gen de scrieri de o dificultate ridicată¹³⁹. Ceea ce nu se poate spune și în cazul ediției *Cântecelor câmpenești* realizată de Mircea Popa. Transcrierea pe care o efectuează, la fel ca și celelalte anterioare, este un amestec neglijent de literarizare și literalizare, fără principii clare, fapt care conduce la eludarea unor fenomene de limbă demne de reținut. Vom face abstracție de unele posibile greșeli de cules, precum *lanț* în loc de *laț* (p. 30, r. 5 de jos) etc. Stabilirea unei valori sigure a tuturor grafiilor, pe baza metodei transcrierii fonetice interpretative, precum și consemnarea într-un aparat critic a unor grafii particulare, a unor lecțiuni pasibile de interpretări și a unor diferențe față de alte versiuni ar fi conferit ediției un plus de credibilitate. Vom aduce un singur exemplu de transcriere defectuoasă a textului. Un vers din cântecul *Cărora le plac fetile și rumâncile* este reprodus de către editor într-o formă tipizată, în care se anulează orice particu-

---

¹³⁹ *Texte românești din secolul al XVI-lea*, coordonator Ion Gheție, București, Editura Academiei, 1982, p. 259–364.

laritate lingvistică: *Ibitu-le-am și le-oi iubire* (p. 62). Însă pasajul, tipărit în grafia originară *Ibgyitulám s. lyoj ibgyrje*, care s-ar literaliza sub forma *Ibghitu-le-am și le-oi ibghire*, trebuie interpretat astfel: *Ibitu-le-am și le-oi ibire*. În *Dicționarul Academiei*, serie veche, este înregistrată la verbul *iubi* s.v. și varianta lexicală *ibi* (în formă palatalizată *ibghi*), cu ocurențe în graiurile de tip nordic. Această atestare necunoscută în textul din 1768 se adaugă celei anterioare, deja consemnate în DA, din *Anonymus Caransebesiensis* (*Dictionarium valachico-latinum*), scris în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, fiind întâlnită ulterior și în texte provenite din Sălaj, ceea ce susține localizarea *Cântecelor câmpenești*. Un motiv în plus de a privi cu rezerve ediția realizată de istoricul literar clujean. Lipsa de acuratețe în transcrierea textelor vechi poate constitui un prejudiciu în elucidarea istoriei cuvintelor românești.